

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล

(Individual Study)

หลักประชาธิปไตย ประเทศไทย เผด็จการ

จัดทำโดย นายวันชัย โตความรู้

รหัส 590430

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม

หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ 4

วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ

สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

หลักประชาธิปไตย ประเทศไทย เผด็จการ

ประเทศไทยหากเริ่มนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองหลายรูปแบบ ครั้นปี พ.ศ.๒๔๗๕ ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย แต่ระบอบประชาธิปไตยของไทยไม่สามารถจะใช้ได้อย่างสมบูรณ์ ได้มีการรัฐประหารและปกครองโดยคณะบุคคลหรือบุคคลๆเดียว หรือที่ประชาชนทั่วไปเรียกว่าระบอบเผด็จการ เนื่องจากปัจจัยหลายประการ เป็นเช่นนี้เรื่อย กระทั่งมีการปฏิวัติโดยนิสิต นักศึกษาและประชาชนอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๗ ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยที่สุด แต่ประชาชนส่วนหนึ่งกลับใช้ประชาธิปไตยนั้นเกินขอบเขต จนประเทศเกิดความวุ่นวาย จนไม่สามารถรักษาระบอบประชาธิปไตยไว้ได้ จึงมีการรัฐประหารขึ้นอีก และมีการรัฐประหารซ้อน รัฐประหาร แต่ระบอบประชาธิปไตยของไทยจึงได้เริ่มพัฒนาขึ้นมาใหม่แต่มีจุดเปลี่ยนที่ดีกว่ายุคปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เนื่องจากประชาชนเริ่มมีความรู้ในระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ประชาชนเริ่มเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย แต่การพัฒนาศักยภาพของประชาชนด้านอื่นๆ ไม่ได้มีการพัฒนา แม้จะมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ที่คนอ้างว่า เป็นรัฐธรรมนูญที่มีประชาธิปไตยมาก แต่ด้วยศักยภาพของประชาชนที่ยังไม่ได้พัฒนาให้มีคุณภาพที่ดี จึงกลายเป็นว่า รัฐบาลที่ได้มาจากการเลือกตั้งจึงเป็นรัฐบาลเผด็จการในรัฐสภา และปลูกฝังให้ประชาชนเข้าใจว่าประชาธิปไตยคือการเลือกตั้ง จึงทำให้เกิดการรัฐประหารขึ้นอีก วัฏวนการปกครองของประเทศไทยจึงเวียนว่ายอยู่ในการรัฐประหารมาตลอด จึงทำให้ระบอบประชาธิปไตย และระบอบเผด็จการในประเทศไทยจึงไม่สามารถแยกกันได้อย่างชัดเจนเช่นเข็มนาฬิกาที่หมุนเวียนมาบรรจบที่อยู่เสมอเพียงแต่วันเวลานั้นเปลี่ยนไป แล้วการปกครองแบบใดที่จะเหมาะสมสำหรับประเทศไทย

การเมืองการปกครองสำหรับประเทศประเทศหนึ่งในแต่ละยุคแต่ละสมัยนั้นย่อมไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น ประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน การปกครองในแต่ละยุคก็แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นสมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งการเมืองการปกครองเป็นการแสวงหาอำนาจเพื่อรวบรวมเป็นอาณาจักรเดียวกัน ซึ่งหากพิจารณาจากความหมายของคำว่า “การเมืองการปกครอง” แล้วจะได้ความว่า

การเมือง (Politics) หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวกับการแข่งขันเพื่อแสวงหาอำนาจหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาอำนาจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมส่วนรวมหรือส่วนใหญ่ของสังคม¹

การปกครอง (Government) หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวกับบริการวางระเบียบกฎเกณฑ์สำหรับสังคม เพื่อสร้างความเสมอภาค เป็นธรรมแก่สังคม เพื่อให้สังคมมีความสงบสุข หรือเพื่อให้เกิดความบำบัดทุกข์บำรุงสุข² การเมืองและการปกครองจึงมีความเกี่ยวข้องกัน เพราะการปกครองจำเป็นต้องอาศัยอำนาจคือการเมืองจึงจะดำเนินการได้สำเร็จ³

การปกครองของชนชาติไทยหรือชาวสยาม มีมาเนิ่นนานเช่นเดียวกับชาติอื่นๆในโลก เพียงแต่การจารึกในทางประวัติศาสตร์ของไทย ไม่มีการจารึกไว้ และเพิ่งมาปรากฏขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัยที่ได้จารึกไว้ แม้จะไม่มีรายละเอียดมากนัก แต่ก็พอหาร่องรอยได้

ในยุคหลังจากยุคสุโขทัย ได้มีการจารึกให้ศึกษามากขึ้นตามลำดับ เมื่อประกอบกับการจารึกทางประวัติของชนชาติเพื่อนแล้วทำให้เราพอสรุปถึงความเป็นมา สภาพการเมืองการปกครอง สภาพเศรษฐกิจ และสภาพความเป็นอยู่ทางสังคมได้ ซึ่งพอสรุปในแต่ละยุคแต่ละสมัยดังนี้

ก่อนสมัยสุโขทัย⁴

จากร่องรอยทางโบราณคดีและหลักฐานตำนานต่าง ๆ ทางภาคเหนือ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ชนชาติไทยได้ตั้งมั่นอยู่แล้วทางภาคเหนือของดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน มีการสร้างเมืองต่าง ๆ ซึ่งปรากฏชื่อในตำนาน เช่น เวียงทิวชัยนคร เวียงไชยปราการ เวียงฝาง เป็นต้น เมืองเหล่านี้มีลักษณะการปกครองแบบนครรัฐ อย่างไรก็ตาม นอกจากร่องรอยทางโบราณคดีและหลักฐานทางตำนานแล้ว ไม่ปรากฏหลักฐานอื่น ๆ เกี่ยวกับนครรัฐไทยเหล่านี้มากนัก ทำให้เราไม่ทราบความเป็นมา และสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของนครรัฐไทยในระยะแรก ๆ ส่วนหลักฐานที่ปรากฏในจารึกและภาพสลักศิลาของชนชาติอื่น ๆ นั้น จารึกของอาณาจักรจามปา พ.ศ.๑๕๙๓ ณ วิหารโปนาการ์ เมืองญัตรัง ประเทศเวียดนามปัจจุบัน ได้กล่าวถึงพระเจ้าชัยปรมศวรทรงบูรณะพระปฎิมาเจ้าแม่กวดดีที่วิหารแห่งนี้ และได้ทรงอุทิศทาสเชลยศึกถวายเป็นข้าพระในบรรดาทาสที่อุทิศถวายนี้ มีทาสเชลยศึกชาว

¹ พรเศรษฐี วุฒิปริญญาศิลปศาสตร.,การเมืองกับการปกครองของไทย,nkr.mcu.ac.th/e-book/index.php/component/attachments/download/3.html

² คู 1

³ คู 1

⁴ ประวัติการเมืองการปกครองไทย, สถาบันพระปกเกล้า www.senate.go.th/km/data/political.doc

สยามอยู่ด้วย ในจารึกพม่า ปรากฏคำว่า “สยาม” เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๑๖๖๓ และในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ได้ปรากฏภาพสลักศิลาอนุสาวรีย์ที่ระเบียงชั้นนอกของปราสาทนครวัด ในเมืองพระนครหลวง ประเทศกัมพูชาปัจจุบัน เป็นภาพกองทัพชาวสยามตามเสด็จขบวนทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (พ.ศ.๑๖๕๖ –หลัง พ.ศ.๑๖๖๘) พระเจ้าแผ่นดินแห่งอาณาจักรเขมร จากหลักฐานต่าง ๆ ข้างต้นทำให้เราทราบว่า คนชาติไทยได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนประเทศไทยปัจจุบันเป็นเวลานานหลายร้อยปีก่อนการก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัย สันนิษฐานว่าคนชาติไทยคงแผ่กระจายอยู่ทั่วไปในอาณาบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอาจจะลงไปถึงคาบสมุทรภาคใต้ คนชาติไทยกลุ่มต่าง ๆ นี้คงจะรวมกลุ่มกันเป็นนครรัฐหรือแว่นแคว้นเล็ก ๆ ของตนเอง และคงอยู่ภายใต้การปกครองของกลุ่มชนที่กำลังมีอำนาจอยู่ในแหลมอินโดจีนขณะนั้น คือ คนชาติมอญ และคนชาติเขมร อย่างไรก็ตาม ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ คนชาติมอญได้เสื่อมอำนาจลง ดินแดนในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจึงตกอยู่ภายใต้อำนาจปกครองของอาณาจักรเขมรประมาณ ๒๐๐ ปี แต่ในช่วงเวลา ๒๐๐ ปีดังกล่าว อำนาจของเขมรไม่คงที่ บางครั้งเข้มแข็ง บางครั้งอ่อนแอ ดังนั้นหลังจากสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ.๑๗๒๔ – ราว พ.ศ.๑๗๖๐) อาณาจักรเขมรได้เสื่อมลงมาก ทำให้เกิดสุญญากาศทางการเมืองและช่องว่างแห่งอำนาจ นครรัฐและแว่นแคว้นของคนไทยจึงพากันตั้งตนขึ้นเป็นอาณาจักรอิสระ ประวัติศาสตร์ไทยที่มีหลักฐานแน่นอนจึงเริ่มขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ นี้

สมัยสุโขทัย

เมื่ออาณาจักรเขมรเริ่มเสื่อมอำนาจลง พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้รวบรวมกำลังคนไทยส่วนหนึ่งสร้างอาณาจักรสุโขทัยขึ้น และเมื่อแรกตั้งยังมีอาณาเขตไม่กว้างขวางนัก มีจำนวนพลเมืองยังไม่มากและอยู่ในระหว่างการสร้างตัว การปกครองในระยะแรกจึงยังเป็นการปกครองแบบครอบครัว โดยผู้นำของอาณาจักรสุโขทัยเป็นเหมือนบิดาของประชาชน มีฐานะเป็นพ่อขุนและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชน ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงอาณาจักรสุโขทัยได้แผ่อำนาจออกไป อาณาจักรสุโขทัยจึงมีอาณาเขตกว้างขวาง ต่อมาหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหงสถานการณ์ของบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากพระมหากษัตริย์อ่อนแอลง จึงทำให้อาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจ หัวเมืองต่างๆได้แยกตัวเป็นอิสระและสร้างอาณาจักรขึ้นปกครองตัวเองเช่นกัน ทำให้อาณาจักรสุโขทัยจึงเริ่มใช้การปกครองที่เป็นแบบแผนมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำหรือพ่อขุนกับประชาชนแตกต่างไปจากเดิม โดยพยายามที่จะเพิ่มอำนาจของกษัตริย์ให้สูงขึ้นทรงมีฐานะเป็นธรรมราชา และทรงใช้หลักธรรมมาเป็นแนวทางในการปกครอง

ลักษณะการปกครองในสมัยสุโขทัยการปกครองในสมัยสุโขทัยแบ่งเป็น ๒ ระยะคือ

๑. การปกครองสมัยสุโขทัยตอนต้น (พ.ศ.๑๗๙๒-๑๘๔๑)

เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้สถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้น โดยได้จัดอธิปไตยของอาณาจักรขอมหมดไป จึงได้จัดระบบการปกครองใหม่ขึ้นเสียใหม่เป็นการปกครองแบบไทยๆที่ถือว่าประชาชนทุกคนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นหัวหน้าครอบครัว คือ พระมหากษัตริย์ได้ปกครองประชาชนในฐานะบิดาปกครองบุตร(Paternalism Family หรือ Paternalism Government) หรือที่เรียกว่า

การปกครองแบบปิตุราชาธิปไตย ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้คือ⁵

๑.๑. รูปแบบการปกครองเป็นแบบราชาธิปไตย (Monarchy) คือพระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะเป็นผู้ปกครองสูงสุด ทรงเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย

๑.๒. พระมหากษัตริย์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชนเปรียบเสมือนบิดากับบุตร ทำตัวเปรียบเสมือนหัวหน้าครอบครัว พระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยตอนต้นจึงมีพระนามนำหน้าว่า “พ่อขุน”

๑.๓. ลักษณะการปกครองระบอบครอบครัวลดหลั่นกันเป็นชั้นๆนอกจากพระมหากษัตริย์ทำตัวเปรียบเสมือนบิดาของราษฎรแล้ว ยังมีการจัดระบบการปกครอง กล่าวคือ ให้ครัวเรือนหลายครัวเรือนรวมตัวกันเป็น บ้าน อยู่ในความดูแลของ พ่อบ้าน ผู้อยู่ภายใต้การปกครองเรียกว่า ลูกบ้าน หลายบ้านรวมกันเป็นเมือง ผู้ปกครองเรียกว่า ขุน เมืองหลายเมืองรวมกันเป็น อาณาจักร อยู่ในการปกครองของพ่อขุน แสดงให้เห็นว่านอกจากพ่อขุนผู้เป็นประมุขสูงสุดแล้ว ยังมีผู้ปกครองที่ได้รับมอบหมายจากพ่อขุน ทำหน้าที่เป็นกลไกในการปกครองด้วย

๑.๔. พระมหากษัตริย์ทรงยึดหลักธรรมทางศาสนาในการบริหารบ้านเมือง และทรงชักชวนให้ประชาชนปฏิบัติธรรม เพื่อที่จะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

นอกจากนี้ ในสมัยสุโขทัยตอนต้นยังมีการปกครองแบบทหารแอบแฝงอยู่ด้วยเนื่องจากในระยะแรกตั้งสุโขทัยมีอาณาเขตแคบ ๆ ประชาชนยังมีน้อยดังนั้นทุกคนจึงต้องมีหน้าที่ในการป้องกันประเทศเท่าๆกันจึงกำหนดว่า เวลาบ้านเมืองปกติประชาชนต่างทำมาหากินแต่เวลาเกิดศึกสงคราม ชายฉกรรจ์ทุกคนต้องเป็นทหาร โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพ

๒. การปกครองในสมัยสุโขทัยตอนปลาย (พ.ศ.๑๘๔๑-๑๘๘๑)

หลังจากที่พ่อขุนรามคำแหงสวรรคตในพ.ศ.๑๘๔๑ แล้ว พระมหากษัตริย์รัชกาลต่อมาเริ่มอ่อนแอลง ไม่สามารถรักษาความมั่นคงภายในอาณาจักรไว้ได้ หัวเมืองต่างๆได้แยกตัวออกไปเป็นอิสระเนื่องจากสภาพการเมืองภายในก็เกิดปัญหาเรื่องการสืบราชสมบัติ รูปแบบการปกครองแบบบิดาปกครองบุตรเริ่มเสื่อมสลายลง เนื่องจากสถาบันพระมหากษัตริย์ไม่มั่นคงเพียงพอ จนกระทั่งสมัยพระยาสิทธิไทย ซึ่งขณะนั้นปกครองอยู่ที่เมืองศรีสัชนาลัยที่มีฐานะเป็นผู้ครองเมืองลูกหลวงได้ยกกำลังเข้ายึดเมืองสุโขทัยและปราบศัตรูจนราบคาบบ้านเมืองจึงสงบลง สถาปนาตนเองขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงพระนามว่า พระมหาธรรมราชาที่ ๑ ขึ้นครองราชย์สมบัติในปี ๑๘๘๐ ทรงตระหนักถึงความไม่มั่นคงภายใน ประกอบกับเวลานั้นกรุงศรีอยุธยาที่ตั้งขึ้นมาใหม่กำลังแผ่ขยายอำนาจจนน่ากลัวจะเกิดอันตรายกับอาณาจักรสุโขทัย พระมหาธรรมราชาที่ ๑ ทรงเห็นว่าการแก้ปัญหาทางการเมืองด้วยการใช้อำนาจทางทหารอย่างเดียวนั้นไม่สามารถทำได้ เพราะอำนาจทางทหารในสมัยของพระองค์ก็ไม่เข้มแข็งพอ เนื่องจากการปราบปรามปัญหาภายใน จึงทรงดำเนินพระราชกุศโลบาย โดยทรงทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนา และทรงเป็นผู้ปฏิบัติธรรมเป็นตัวอย่าง ได้ทรงสร้างถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนาไว้ทั่วไปเพื่อเป็นที่เคารพบูชาของประชาชนให้เกิดเลื่อมใสศรัทธายึดหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต สร้างความสามัคคีกลมเกลียวกันในแผ่นดิน และพระราชนิพนธ์หนังสือเรื่อง “เตภูมิกถา” หรือที่รู้จักกันในปัจจุบันคือ หนังสือไตรภูมิพระร่วง

⁵ การเมืองการปกครองสมัยสุโขทัย,<http://school.obec.go.th/sawananan/etheachear/49/dang/all.htm>

การปกครองที่อาศัยพระพุทธศาสนานี้เรียกว่าการปกครอง“ธรรมราชา” (King of Righteousness) ซึ่งหมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้มีธรรม หรือราชาผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และราชจรรยาวัตร การปกครองแบบธรรมราชานี้ถูกนำมาใช้จนกระทั่งสิ้นสุดสมัยสุโขทัย และการปกครองที่พระมหากษัตริย์จะทรงตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรมนั้นได้เป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้นำทางการปกครองอาณาจักรไทยในสมัยต่อมา

สำหรับอาณาจักรสุโขทัยใช้การปกครองตามหลักสิทธิเสรีภาพ กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ไม่ได้ใช้อำนาจอย่างเด็ดขาด ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพตามสมควร เช่น เสรีภาพในการประกอบอาชีพ ดังคำจารึกที่ว่า “..เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจกอบ ในไพร่ ลู่ทางเพื่อนจูงวัวไปค้าขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า ใครจักใคร่ค้าเงือนค้าทอง ค้า ไพร่ฟ้าหน้าใส...”

สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.๑๘๙๓-๒๓๑๐)

เมื่ออาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจลง กรุงศรีอยุธยาจึงได้สถาปนาขึ้นโดยพระเจ้าอู่ทอง (พระรามาธิบดีที่ ๑) เมื่อปี พ.ศ.๑๘๙๓ และได้ผนวกรวมกับกรุงสุโขทัยเมื่อปี พ.ศ.๑๙๒๑ ในยุคอยุธยามีลักษณะการเมืองการปกครองเบื้องต้นเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย คือ อยู่ในรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราช (Absolute- Monarchy) อำนาจในการปกครองจะอยู่ที่พระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียว แต่ต่อมาแนวคิดในการปกครองนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปภายหลังที่อาณาจักรอยุธยาได้ ขยายอาณาเขตพื้นที่และสามารถตีนครธมของขอมได้ในปี พ.ศ.๑๙๗๔ (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ และ ๒) และได้ทำการกวาดต้อนขุนนางและประชาชนชาวขอมที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจของอินเดียเข้ามาในอยุธยาเป็นจำนวนมาก ซึ่งนอกจากจะกวาดต้อนผู้คนยังคงรับเอาแนวความคิดและอิทธิพลของลัทธิพราหมณ์เข้ามาปรับใช้ โดยเฉพาะในเรื่องการเมืองและการปกครองและได้พัฒนาเข้าสู่วิถีชีวิตของคนโดยทั่วไป ได้เปลี่ยนแปลงต่างไปจากอาณาจักรสุโขทัย เพราะได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากเขมร(ขอม)เข้ามามาก โดยเฉพาะลัทธิเทวราช (Diving Right) ซึ่งเขมรรับมาจากอินเดียอีกทอดหนึ่ง ลัทธินี้องค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมุติเทพอยู่เหนือบุคคลสามัญ ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุด ทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยเหนือผู้อื่นทั้งปวงในอาณาจักร คือ นอกจากจะทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินแล้ว ยังทรงเป็นเจ้าของชีวิตราษฎรอีกด้วย จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนห่างเหินกัน ไม่มีความใกล้ชิดแบบบิดาปกครองบุตรแบบอาณาจักรสุโขทัย การจัดการปกครองสมัยอยุธยาได้แบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น พ.ศ.๑๘๙๓ - ๑๙๙๑

การจัดการปกครองสมัยอยุธยาตอนต้น ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ถึงรัชกาลพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) เป็นรูปแบบการปกครองที่ได้รับอิทธิพลจากเขมรและสุโขทัย โดยพระมหากษัตริย์มีขอบเขตภายใต้หลักธรรมของพระพุทธศาสนา และได้แบ่งแยกการปกครอง ออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. การปกครองส่วนกลาง จัดการบริหารแบบจตุสดมภ์ หมายถึง การที่พระมหากษัตริย์เป็น

ผู้ปกครองโดยตรง ได้แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบเป็นกรมสำคัญ ๔ กรมปฏิบัติหน้าที่ดังนี้

กรมเวียง หรือกรมเมือง มีขุนเวียงเป็นหัวหน้า ทำหน้าที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของราษฎรทั่วราชอาณาจักร

กรมวัง มีขุนวังเป็นหัวหน้าดูแลรักษาพระราชวัง จัดงานพระราชพิธีต่างๆ และพิจารณาพิพากษาคดี
กรมคลัง มีขุนคลังเป็นหัวหน้า รับผิดชอบด้านการเงินและการต่างประเทศทั่วราชอาณาจักร
ด้านการเงินทำหน้าที่เก็บภาษีอากร ใช้จ่ายพระราชทรัพย์ จัดตั้งสำเภาหลวงออกค้าขาย
ในด้านต่างประเทศทำสัญญาการค้าและติดต่อทางการทูตกับต่างประเทศ

กรมนา มีขุนนาเป็นหัวหน้า ทำหน้าที่ดูแลเรือกสวนไร่เนาทั่วราชอาณาจักรและจัดเตรียมเสบียงอาหาร
ให้เพียงพอในยามบ้านเมืองมีศึกสงคราม

๒. การปกครองส่วนภูมิภาค การจัดการปกครองส่วนภูมิภาค จัดตามแบบอาณาจักรสุโขทัยเพราะ
เมืองต่างๆ ส่วนใหญ่เคยอยู่ใต้อำนาจของอาณาจักรสุโขทัยมาก่อน มีการแบ่งเมืองเป็นระดับชั้น มีกรุงศรี
อยุธยาเป็นศูนย์กลาง

นอกจากนี้ ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ในระหว่าง พ.ศ.๑๘๙๔-๑๘๑๐
ได้พิจารณาดรากรกฎหมายสำคัญขึ้นทั้งหมด ๑๐ ฉบับ คือ⁶

๑. กฎหมายลักษณะพยาน พ.ศ.๑๘๙๔
๒. กฎหมายลักษณะอาญาหลวง พ.ศ.๑๘๙๕
๓. กฎหมายลักษณะรับฟ้อง พ.ศ.๑๘๙๙
๔. กฎหมายลักษณะลักพา พ.ศ.๑๘๙๙
๕. กฎหมายลักษณะอาญาราชฎูร์ พ.ศ.๑๙๐๑
๖. กฎหมายลักษณะโจร พ.ศ.๑๙๐๓
๗. กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จว่าด้วยที่ดิน พ.ศ.๑๙๐๓
๘. กฎหมายลักษณะฝัวเมีย พ.ศ.๑๙๐๔
๙. กฎหมายลักษณะฝัวเมีย(เพิ่มเติม) พ.ศ.๑๙๐๕
๑๐. กฎหมายลักษณะโจรว่าด้วยสมโจร พ.ศ.๑๙๑๐

เช่นกฎหมายลักษณะฝัวเมียในสมัยนั้น ชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน และกฎหมายก็ยอมรับ
กฎหมายจึงได้แบ่งภรรยาออกเป็น

- ๑.หญิงอันบิดามารดากุมมือไปให้เป็นเมียชาย ได้ชื่อว่าเป็นเมียกลางเมือง (เมียหลวง)
- ๒.ชายขอหญิงมาเลี้ยงเป็นอนุภรรยาหลั่นเมียหลวงลงมา ได้ชื่อว่าเป็นเมียกลางนอก
- ๓.หญิงใดทุกข์ยาก ชายช่วยไถ่ได้มาเห็นหมดหน้า เลี้ยงเป็นเมียได้ชื่อว่า เมียกลางทาสี

การศาลในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เกี่ยวกับการพิจารณาคดีในสมัยพระเจ้าอู่ทองนั้น ได้อยู่ใน
อำนาจของเสนาบดีจตุสดมภ์ ดังนี้

- ๑.เสนาบดีกรมเมือง พิจารณาพิพากษาคดีอุกฉกรรจ์ที่จะทำให้เกิดความไม่สงบขึ้นภายในแผ่นดิน

⁶ การปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยา, guru.sanook.com

๒.เสนาบดีกรมวัง พิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับข้อพิพาทของราษฎร

๓.เสนาบดีกรมคลัง พิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับพระราชทรัพย์

๔.เสนาบดีกรมนา พิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับที่นา โคนกระบือ เพื่อระงับข้อพิพาทของชาวนา

สมัยอยุธยาตอนกลาง พ.ศ.๑๙๙๑ – ๒๐๗๒

เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถขึ้นครองราชย์ (พ.ศ.๑๙๙๑ – ๒๐๓๑) ทรงได้ปรับปรุงระเบียบการปกครองเสียใหม่ เพื่อให้กรุงศรีอยุธยาควบคุมดูแลเมืองในส่วนภูมิภาคได้ทั่วถึง และบรรดาเมืองต่างๆ จะได้ไม่เบียดบังรายได้จากภาษีอากร ซึ่งจะทำให้ราชธานีได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่ นอกจากนั้นในระยะที่มีการผลิตแผ่นดิน หากกษัตริย์พระองค์ใหม่ทรงเข้มแข็ง มีอำนาจ ก็จะไม่มีปัญหาทางการปกครอง แต่หากกษัตริย์พระองค์ใหม่ทรงอ่อนแอไม่เด็ดขาดหรือยังทรงพระเยาว์อยู่ บรรดาเมืองประเทศราชและเมืองพระยามหานครมักฉวยโอกาสแยกตนเป็นอิสระอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่เกิดขึ้นเนื่องจากเมืองลูกหลวงหรือเมืองหน้าด่าน เจ้าเมืองที่มีอำนาจและมีกำลังพลมากมักจะยกกำลังทหารทหารเข้ามาแย่งชิงราชสมบัติอยู่เนืองๆ ประกอบกับอาณาจักรอยุธยาในสมัยนี้มีอาณาเขตกว้างขวางมากกว่าเดิม สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงต้องปรับปรุงการปกครองใหม่ โดยจัดการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ทำให้ราชธานีมีอำนาจและมีการควบคุมเข้มงวดขึ้น และแยกกิจการฝ่ายพลเรือนกับฝ่ายทหารออกจากกัน แต่ระบอบการปกครองไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง

สมัยอยุธยาตอนปลาย พ.ศ.๒๐๗๒ – ๒๓๑๐

หลังจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงวางรากฐานไว้แล้ว ในรัชสมัยถัดๆมามีเพียงปรับปรุงให้เหมาะกับสภาพบ้านเมืองยิ่งขึ้นเท่านั้น จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยา

ระบอบการปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่อำนาจอธิปไตยอยู่ที่พระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียว แต่แนวความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ได้เปลี่ยนแปลงไปตามคติพราหมณ์ โดยถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่ได้รับอำนาจจากสวรรค์หรือเป็นพระเจ้าบนโลกมนุษย์หรือเป็นปางหนึ่งของพระนารายณ์อวตารมาเกิดเพื่อทำหน้าที่ปกครองโลก ซึ่งเป็นการปกครองตามแนวความคิดแบบเทวสิทธิ์ (Divine Right) ซึ่งการปกครองรูปแบบนี้จะถือว่า พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนเจ้าชีวิต และมีพระราชอำนาจเด็ดขาดสามารถกำหนดชะตาชีวิตของผู้ที่อยู่ใต้ปกครองได้ โดยที่พระมหากษัตริย์ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อประชาชนเพราะเชื่อว่าได้รับอาณัติหรือเทวะโองการจากสวรรค์ให้มาปกครองประเทศ และการกระทำของพระมหากษัตริย์ถือได้ว่าเป็นความต้องการของพระเจ้า เพียงพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยายังยึดถือแนวพระพุทธศาสนาโดยนำหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักทศพิธราชธรรมจักรวรรดิวัตร และราชจรรยาวัตรมาใช้ในการปกครองด้วยเท่านั้น เพราะฉะนั้นพระมหากษัตริย์ตามแนวความคิดแบบเทวสิทธิ์จึงทรงอำนาจสูงสุดล้นพ้น และมีลักษณะการปกครองแบบนายปกครองบ่าว (Autocratic Government) หรือเจ้าปกครองข้า ซึ่งการปกครองแบบนี้มีลักษณะสำคัญดังนี้⁷

⁷ ระบบบริหารราชการไทย, <http://rdi.aru.ac.th>

๑. พระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นผู้ปกครองที่มีอำนาจสูงสุดเด็ดขาด
๒. พระมหากษัตริย์ใช้อำนาจสูงสุดเด็ดขาดอย่างเฉียบขาด
๓. พระมหากษัตริย์มีฐานะเป็น “สมมติเทพ” โดยถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นปางหนึ่งของพระนารายณ์อวตารมาเกิดเพื่อทำหน้าที่ปกครองโลก
๔. “ทาส” หมายถึง มนุษย์ผู้ใช้แรงงาน ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาจากขอมในสมัยกรุงสุโขทัย โดยที่นายทาสมีสิทธิ์ที่จะแลกเปลี่ยนหรือขายทาสของตนให้กับนายทาสคนอื่นได้

สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สมัยธนบุรีเป็นช่วงที่ทำการศึกเพื่อรวบรวมราชอาณาจักร จึงยึดถือตามสมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์⁸ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคือช่วงเวลาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึง รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๑๕ - ๒๓๙๔) ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ มีการจัดการปกครองตามแบบสมัยอยุธยาตอนปลาย แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

๑. การปกครองส่วนกลาง (ราชธานี) บริหารราชการแผ่นดินแบบจตุสดมภ์ มี ๔ ตำแหน่งเป็นผู้รับผิดชอบงานรวม ๖ กรม คือ

๑.๑ กลาโหม มีสมุหกลาโหมเป็นหัวหน้าฝ่ายทหาร มีหน้าที่บังคับบัญชาการฝ่ายทหารและพลเรือนในเขตหัวเมืองภาคใต้ชายทะเลตะวันตก และตะวันออก สมุหกลาโหม มียศและราชทินนามว่า เจ้าพระยามหาเสนา ได้ตรายศสี่หีบเป็นตราประจำตำแหน่ง

๑.๒ มหาดไทย สมุหนายกเป็นหัวหน้าฝ่ายพลเมืองและจตุสดมภ์ มีหน้าที่บังคับบัญชางานทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนแถบหัวเมืองฝ่ายเหนือและอีสานทั้งหมด ไม่ใช้ราชทินนามว่าจกักรเหมือนสมัยอยุธยา และไม่กำหนดแน่นอน บางครั้งใช้รัตนนาพิพิธ รัตนคชเมศรา ภูธรราช บดินทรเดชาฯ นุชิต เป็นต้น ใช้ตรายศสี่หีบเป็นตราประจำตำแหน่ง

๑.๓ กรมเมือง มีหน้าที่บังคับบัญชาข้าราชการและดูแลความสงบเรียบร้อยภายในกรุงเทพมหานคร และบังคับบัญชาศาล พิจารณาความอุกฉกรรจ์มหันตโทษ เสนาบดีมีตำแหน่งเป็นเจ้าพระยามรราช มีตราพระยมทรงสิงห์ เป็นตราประจำตำแหน่ง

๑.๔ กรมวัง มีหน้าที่รักษาราชมณเฑียรและพระราชวังชั้นนอก ชั้นใน และเป็นเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับพระราชพิธี มีอำนาจตั้งศาลชำระความด้วยเสนาบดีคือ เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ ใช้ตราเทพยดาทรงพระนันทิการ (พระโค) เป็นตราประจำตำแหน่ง

๑.๕ กรมคลัง มีหน้าที่ดูแลการเก็บและจ่ายเงิน ผู้ที่ดำรงตำแหน่งคือ พระยาราชภักดี ดูแลการแต่งสำเนาไปค้าขายต่างประเทศ และเจริญสัมพันธไมตรี ผู้ดำรงตำแหน่งคือ พระยาศรีพิพัฒน์ ตรวจบัญชี และดูแลหัวเมืองชายทะเลตะวันออกผู้รักษาหน้าที่คือ พระยาพระคลัง ใช้ตราบัวแก้วเป็นตราประจำตำแหน่ง

๑.๖ กรมนา มีหน้าที่ดูแลรักษานาหลวง เก็บภาษีข้าว เป็นพนักงานซื้อข้าวขึ้นฉางหลวง

⁸ กฤษณา วิเชียรเพชร, ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์, navyfamilylovetheking.blogspot.com/2014/11/blog-post_24.html

พิจารณาคดีเกี่ยวกับเรื่องนา สัตว์พาหนะ เสนาบดีตำแหน่งเป็น พระยาพลเทพ ใช้ตราพระพิรุณทรงนาค เป็นตราประจำตำแหน่ง

๒. การปกครองส่วนภูมิภาค (หัวเมืองภูมิภาค) ให้อยู่ในความรับผิดชอบของอัครมหาเสนาบดี และเสนาบดี ดังนี้

๒.๑ หัวเมืองภาคเหนือและอีสาน อยู่ในความรับผิดชอบของสมุหนายก ซึ่งต้องรับผิดชอบทั้งในด้านการทหาร และพลเรือน ตลอดจนเศรษฐกิจ และรักษาความยุติธรรม

๒.๒ หัวเมืองภาคใต้ อยู่ในความรับผิดชอบของสมุหกลาโหม มี ๒๐ เมือง ได้แก่ สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช ไชยา หลังสวน ชุมพร ประทิวคลองวาฬ กุยบุรี ปราณ ตะนาวศรี มะริด กระบุรี ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง พังงา ถลาง กาญจนบุรี ไทรโยค และเพชรบุรี

๒.๓ หัวเมืองชายทะเลภาคตะวันออก มี ๙ เมือง ได้แก่ นนทบุรี สมุทรปราการ สมุทรสงคราม สาคบุรี ชลบุรี บางละมุง ระยอง จันทบุรี ตราด อยู่ในความรับผิดชอบของกรมท่า

หัวเมืองส่วนภูมิภาคแบ่งออกเป็น เมืองเอก โท ศรี จัตวา
เจ้าเมืองเอก ได้รับแต่งตั้งจากราชธานี นอกนั้นให้เสนาบดีผู้เกี่ยวข้องดำเนินการ
หัวเมืองเอกทางเหนือ ได้แก่ พิษณุโลก ทางอีสานมี นครราชสีมา ทางใต้มี นครศรีธรรมราช ถลาง สงขลา

๓. การปกครองส่วนท้องถิ่น เริ่มคั้งจากหน่วยเล็กที่สุดคือ

๓.๑ บ้าน มีผู้ดูแลเรียกว่า ผู้ใหญ่บ้าน

๓.๒ ตำบล มีผู้ดูแลเรียกว่า กำนัน (มีบรรดาศักดิ์เป็น “พัน”)

๓.๓ แขวง มีผู้ดูแลเรียกว่า หมื่นแขวง

๓.๔ เมือง มีผู้ดูแลเรียกว่า ผู้รั้ง (พระยามหานคร)

การตรากฎหมายตราสามดวง

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการปรับปรุงกฎหมายบ้านเมืองครั้งสำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๑ ดังนี้

๑. กฎหมายตราสามดวง รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมและชำระกฎหมายเก่าที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และคัดลอกไว้ ๓ ฉบับ ทุกฉบับจะประทับตามราชสีห์ ตราคชสีห์ และ ตราบัวแก้ว จึงเรียกว่า “กฎหมายตราสามดวง”

๒. กฎหมายตราสามดวง หรือประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ใช้เป็นหลักปกครองประเทศมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อนจะปฏิรูปกฎหมายและการศาลของไทยให้เป็นระบบสากลเหมือนดังในปัจจุบัน

การเมืองการปกครองของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ยุคใหม่

สมัยรัตนโกสินทร์ยุคใหม่ เริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ จนถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๗๕) เป็นยุคที่ไทยเริ่มรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมและวิทยาการจากชาติ

ตะวันตก แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ยังไม่ปรากฏเด่นชัด

การปรับปรุงพื้นฐานบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ ๔

เนื่องจากรัชกาลที่ ๔ ทรงแตกฉานภาษาอังกฤษและวิทยาการสมัยใหม่ อีกทั้งยังมีพระสหายเป็นข้าราชการและพ่อค้าชาวตะวันตก จึงทำให้เป็นผู้รอบรู้ความเป็นไปของโลกได้เป็นอย่างดี จึงได้ริเริ่มปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบ้านเมือง เพื่อก้าวไปสู่ความเป็นชาติที่มีอารยธรรมสากล ดังนี้

๑. โปรดให้ข้าราชการสวมเสื้อเข้าเฝ้า

๒. ยกเลิกการบังคับราษฎรให้ปิดประตูหน้าต่างบ้านเรือนขณะพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนิน

๓. อนุญาตให้ราษฎรถวายฎีการ้องทุกข์ได้

๔. ทรงใช้ประกาศเป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบและผดุงความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในบ้านเมือง

๕. ว่าจ้างชาวยุโรปและอเมริกันให้เข้ารับราชการในฐานะที่ปรึกษา เพื่อให้งานมีประสิทธิภาพและอำนวยความสะดวกแก่ราษฎรอย่างทั่วถึง

ข้อสังเกต รูปแบบการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๔ ยังอยู่ในลักษณะเดิม

การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๕

๑. การปฏิรูปในระยะต้นรัชกาล ทรงตั้งสภาสำคัญ ๒ สภา คือ

- สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council Of State) ทำหน้าที่คล้ายสภานิติบัญญัติในปัจจุบัน

- สภาที่ปรึกษาในพระองค์ (Privy Council) ทำหน้าที่เช่นเดียวกับองคมนตรีในปัจจุบัน

ผลกระทบจากการตั้งสภาทั้ง ๒ คือ พวกขุนนางหัวเก่าคิดว่าจะถูกล้มล้างระบบขุนนางผู้ใหญ่จึงรวมกลุ่มต่อต้านไม่ให้ความร่วมมือ ถึงขั้นที่เรียกว่า "วิกฤตการณ์วังหน้า" ในที่สุดต้องล้มเลิกสภาทั้งสองไป

๒. การปฏิรูประยะที่สอง (ปรับปรุงกิจการบ้านเมืองครั้งใหญ่)

๒.๑ เหตุผลสำคัญที่ต้องปฏิรูป

- ทรงตระหนักภัยอันตรายจากลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก

- ทรงเห็นว่าระเบียบการปกครองและระบบการบริหารประเทศเท่าที่ใช้อยู่มีความล้าหลังเป็น

อุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศอย่างมาก

๒.๒ ขั้นตอนการดำเนินงานปฏิรูป

- ยกเลิกตำแหน่งสมุหกลาโหม สมุหนายก และ จตุสดมภ์

- แยกงานราชการออกเป็นส่วน ๆ แต่ละส่วนเรียกว่า "กระทรวง" มีเจ้ากระทรวง เรียกว่า "เสนาบดี"

- แบ่งหน่วยราชการออกเป็น ๑๒ กระทรวง คือ

๑. กระทรวงมหาดไทย

๒. กระทรวงกลาโหม

๓. กระทรวงการต่างประเทศ

๔. กระทรวงนครบาล

๕. กระทรวงวัง

๖. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

๗. กระทรวงเกษตรและพาณิชย์การ

๘. กระทรวงยุติธรรม

๙. กระทรวงยุติธรรมการ

๑๐. กระทรวงธรรมการ

๑๑. กระทรวงโยธาธิการ

๑๒. กระทรวงมรดการ

ทั้งนี้ให้เสนาบดีรับผิดชอบว่าราชการในแต่ละกระทรวงให้เสมอกัน

- ปรับปรุงการปกครองส่วนภูมิภาค ดังนี้คือ

๑. ยกเลิกหัวเมืองชั้นใน ชั้นนอก เมืองเอก โท ตรี จัตวา และเมืองประเทศราช และแบ่งเป็นมณฑล เมือง อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน โดยให้

ข้าหลวงเทศาภิบาล ดูแล มณฑล

ผู้ว่าราชการเมือง ดูแล เมือง (จังหวัด)

นายอำเภอ ดูแล อำเภอ

กำนัน ดูแล ตำบล

ผู้ใหญ่บ้าน ดูแล หมู่บ้าน

๒. โปรดให้ประชาชนในท้องถิ่นเลือก กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน

๓. โปรดให้ตั้งสุขาภิบาลกรุงเทพฯ และสุขาภิบาลหัวเมือง ที่ตำบลท่าฉลอม จังหวัดสมุทรสาคร เพื่อให้ประชาชนมีส่วนในการบริหารตนเองในท้องถิ่น

นอกจากนี้ ทรงประกาศ "พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย" เมื่อวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ ซึ่งเป็นการฐานะศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้เท่าเทียมเสมอภาคกัน

การปรับปรุงการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๖

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘) อดุมการณ์ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยเริ่มเผยแพร่เข้าสู่เมืองไทย มีเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญเกิดขึ้น ๒ ประการคือ

๑. กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ เป็นการเคลื่อนไหวของคณะนายทหารกลุ่มหนึ่ง เรียกตัวเองว่า "คณะพรรค ๑๓๐" นำโดยร้อยเอกขุนทวยหาญพิทักษ์ เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญเกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ แต่แผนการปฏิวัติล้มเลิกล้มเสียก่อน คณะผู้ก่อการฯ ถูกจับได้ทั้งหมด

๒. การจัดตั้งดุสิตธานี เป็นเมืองจำลองการปกครองระบอบประชาธิปไตย ตามแนวพระราชดำริของรัชกาลที่ ๖ ตั้งขึ้นในเขตพระราชวังดุสิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ เพื่อฝึกให้ข้าราชการบริหารมีความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยและเป็นการวางพื้นฐานประชาธิปไตยให้แก่คนรุ่นใหม่

การปรับปรุงการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๗

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗) ทรงวางรากฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยตามแบบอย่างของประเทศตะวันตกดังนี้

๑. จัดตั้งสภาต่าง ๆ เพื่อช่วยบริหารราชการแผ่นดิน ดังนี้

- อภิรัฐมนตรีสภา เป็นสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน
- เสนาบดีสภา เป็นที่ประชุมของเสนาบดีประจำกระทรวง
- องคมนตรีสภา เป็นสภาที่ปรึกษาในข้อราชการที่ทรงขอความเห็น

๒. เตรียมจัดการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบเทศบาล เพื่อให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองตามแบบอย่างชาติตะวันตก มีการร่างกฎหมายและเตรียมให้ราษฎรเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่ยังไม่ทันประกาศใช้ได้เกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองเสียก่อน

๓. จัดทำร่างรัฐธรรมนูญ โปรดเกล้า ฯ ให้ผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศร่างรัฐธรรมนูญ เพื่อเตรียมจะพระราชทานให้ปวงชนชาวไทยถึง ๒ ครั้ง (พ.ศ. ๒๓๖๙ และ พ.ศ. ๒๔๗๔) แต่ถูกคัดค้านจากพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางชั้นสูง เพราะเห็นว่าประชาชนชาวไทยยังไม่พร้อม

การเมืองการปกครองสมัยประชาธิปไตย

๑. การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย

ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๗ สรุปได้ดังนี้

๑.๑ กลุ่มบุคคลผู้ก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง เรียกว่า “คณะราษฎร”

๑.๒ สาเหตุของการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕

๑.๓ อิทธิพลความคิดทางการเมืองของประเทศตะวันตก

๑.๔ อิทธิพลของหนังสือพิมพ์ มีการเผยแพร่อุดมการณ์ประชาธิปไตย

๑.๕ ผลของการปฏิวัติ มีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๕

๒. ความขัดแย้งทางการเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

๒.๑ ความขัดแย้งทางการเมืองครั้งแรกมีสาเหตุเกิดจาก “ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ” ของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์)

๒.๒ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ขณะประทับอยู่ที่อังกฤษ

๒.๓ รัฐบาลในชุดต่อมามีนายกรัฐมนตรีมาจากบุคคลในคณะราษฎรหลายคน เช่น

- จอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. ๒๔๘๑ - ๒๔๘๗) ใช้นโยบายชาตินิยมเป็นแนวทางการสร้างชาติ
- นายปรีดี พนมยงค์ (กรณีการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ ๘)
- พลเรือตรีถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ (พ.ศ. ๒๔๘๙ - ๒๔๙๐)

การพัฒนาระบอบประชาธิปไตยของไทยตั้งแต่วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา จนถึง พ.ศ.

๒๕๕๙ ที่ประเทศไทยได้เปลี่ยนระบอบการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย การพัฒนาระบอบประชาธิปไตยของไทยไม่เคยราบรื่น เมื่อได้รัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิ เสรีภาพ เต็มรูปแบบ คนไทยกลับไม่เห็นค่า กลับใช้ประชาธิปไตยเกินขอบเขตจนเกิดความวุ่นวายขึ้นภายในประเทศ เช่น เมื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๗ คนไทยบางส่วนก็ใช้สิทธิเกินขอบเขตประท้วงทุกเรื่องจนเกิดความวุ่นวาย และทหารก็เข้าทำการรัฐประหารในที่สุด เป็นต้น เหตุเป็นเพราะคนไทยส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจในระบอบประชาธิปไตยว่าคืออะไร หรือเผด็จการคืออะไร เห็นเขาเรียกก็เรียกตามเขามาตลอด

ประชาธิปไตยและเผด็จการ

ประชาธิปไตย

ความหมายและความสำคัญของระบอบประชาธิปไตย

ระบอบประชาธิปไตย(Democracy) หมายถึง ระบอบการปกครองตนเองของประชาชน ตรงกันข้ามกับระบอบอำนาจนิยม (เช่น ระบอบราชาธิปไตย , ระบอบเผด็จการทหาร, ระบอบอำมาตยาธิปไตย) ซึ่งเป็นระบอบปกครองโดยคนเดียว หรือโดยคนกลุ่มน้อย ผู้มีอำนาจมากกว่าประชาชนทั่วไป (เรียกว่า พวกอภิสิทธิชน) ในโลกยุคเศรษฐกิจตลาดเสรีสมัยใหม่ คนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นพลเมือง ผู้เสียภาษี(ทั้งทางตรงและทางอ้อม) และเป็นเจ้าของสาธารณสมบัติร่วมกัน เชื่อว่าระบอบประชาธิปไตย เป็นระบอบที่จะสร้างความเป็นประชาธิปไตย (ในการแก้ปัญหาและพัฒนาประเทศ) และความเป็นธรรม ได้มากกว่าระบอบอำนาจนิยม ในบางสถานการณ์ ในระบอบอำนาจนิยม อาจจะมีผู้ปกครองที่เป็นคนดีหรือคนเก่งอยู่บ้าง แต่ก็ไม่มีหลักประกันว่า เขาหรือลูกหลาน หรือพรรคพวกเขา ที่ได้ตำแหน่งจากการสืบเชื้อสาย หรือการแต่งตั้ง จะปกครองประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมสำหรับคนส่วนใหญ่เสมอไป เพราะระบบสืบเชื้อสายและแต่งตั้งเป็นระบบที่ไม่แน่นอน และไม่มีประสิทธิภาพ และเพราะว่าการให้คนสืบทอดอำนาจโดยไม่มีการตรวจสอบถ่วงดุลมักนำไปสู่การฉ้อฉลเพื่อประโยชน์ส่วนตน ระบอบประชาธิปไตยดีกว่าระบอบอำนาจนิยมในแง่ที่ว่า มีระบบคัดเลือกผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพกว่า และมีระบบการตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจเพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ปกครองมีอำนาจมากเกินไปได้ดีกว่า แต่ทั้งนี้ต้องเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชน มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ไม่ใช่สักแค่มีกการเลือกตั้ง แต่ยังมี การซื้อเสียงขายเสียง การโกง การใช้อำนาจและระบบอุปถัมภ์⁹

หลักการประชาธิปไตยมีมากมายแต่ที่ถือว่าสำคัญและนักการเมืองต้องยึดถึงเป็นสัจธรรมมีดังต่อไปนี้คือ¹⁰

๑. อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (popular sovereignty) ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยคือระบบที่ประชาชนมีอำนาจอธิปไตย และมอบหมายให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการเลือกตั้งทำ

⁹ วิทยากร เชียงกูล, รองศาสตราจารย์,หลักการของระบอบประชาธิปไตย

,<https://witayakornclub.wordpress.com/2007/06/26/democratic/>

¹⁰ ลิขิต ธีรเวคิน,ศาสตราจารย์ ดร.,หลักประชาธิปไตย ๑๒ ประการ ที่นักการเมืองต้องเข้าใจและยึดถือ,MGR ONLINE,www.mgronline.com

หน้าที่แทนตน การเลือกตั้งจึงเป็นการแสดงออกถึงสิทธิและอำนาจของประชาชน จนมีคำกล่าวที่ว่า เสียงของประชาชนคือเสียงของสวรรค์ (vox populi, vox dei)

๒. สิทธิเสรีภาพ (rights and freedom) เป็นหัวใจสำคัญของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย สิทธิดังกล่าวต้องกำหนดในรัฐธรรมนูญและการบังคับกฎหมาย เจ้าหน้าที่ของรัฐได้แก่ ผู้ดำรงตำแหน่งบริหาร และข้าราชการประจำที่มีอำนาจตามกฎหมาย จะต้องยึดถือตัวบทกฎหมายอย่างเคร่งครัด ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน เพราะถ้ามีการกระทำดังกล่าวก็เท่ากับละเมิดเจ้าของอำนาจอธิปไตย

๓. ความเสมอภาค (equality) ความเสมอภาคภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยถือว่าทุกคนเสมอภาคเท่ากันหมด หนึ่งคนมีสิทธิลงคะแนนเสียงได้หนึ่งเสียง (one man one vote) ความเสมอภาคดังกล่าวนี้หมายถึงความเสมอภาคทางการเมือง และความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย (equality before the law) การเลือกปฏิบัติด้วยเหตุผลอันใดก็ตามถือว่าขัดต่อหลักการประชาธิปไตย

๔. หลักนิติธรรม (the rule of law) ได้แก่ การใช้กฎหมายในการบริหารประเทศ โดยกฎหมายดังกล่าวนั้นต้องผ่านกระบวนการร่างกฎหมายอย่างถูกต้อง และหลักของกฎหมายนั้นต้องเป็นกฎหมายที่คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพและอำนาจอธิปไตยของประชาชน โดยกระบวนการยุติธรรม (due process of law) จะต้องเป็นไปตามครรลอง หลักนิติธรรม (the rule of law) จึงต่างจาก the rule by law ซึ่งหมายถึงการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการบริหารประเทศโดยไม่คำนึงถึงหลักการประชาธิปไตย และบ่อยครั้งก็กลายเป็นการบริหารงานโดยตัวบุคคล (the rule by men) มากกว่าหลักการ

๕. ค่านิยมและจิตวิญญาณความเป็นประชาธิปไตย (the democratic ethos) ซึ่งหมายถึงค่านิยมที่ได้รับการอบรมตั้งแต่ครอบครัว สถาบันการศึกษา และทางสังคม ให้มีความเชื่อและศรัทธาในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย มีพฤติกรรมที่เป็นประชาธิปไตย มองคนอื่นด้วยสายตาที่เสมอภาค ทั้งหมดนี้ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาจิตวิญญาณประชาธิปไตย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนาและธำรงไว้ซึ่งระบบประชาธิปไตย

๖. ความอดทนอดกลั้น (tolerance) ความใจกว้าง (open-mindedness) และความมีน้ำใจนักกีฬา (sporting spirit) ทั้งหมดนี้เป็นหัวใจสำคัญของสังคมประชาธิปไตย เพราะในสังคมประชาธิปไตยนั้นจะต้องยอมรับความแตกต่างทั้งในเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี จุดยืนและความคิดเห็นทางการเมืองของคนในสังคม การรู้แพ้รู้ชนะ เปิดกว้างรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักปราชญ์ราชบัณฑิตและผู้มีประสบการณ์ เพื่อนำมาประมวลใช้ให้เป็นประโยชน์ในการทำงาน ที่สำคัญอะไรที่ตนไม่ชอบและไม่พอใจแต่ตราบเท่าที่ไม่กระทบต่อสิทธิของตนก็ต้องยอมให้สิ่งนั้นปรากฏอยู่ เพราะเป็นสิทธิส่วนบุคคลภายใต้ระบบที่มีความเสมอภาค

๗. ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยคือกรรมวิธี (means) เพื่อเป้าหมายทางการเมือง แต่ขณะเดียวกันระบบประชาธิปไตยก็เป็นเป้าหมายอันสูงส่ง (noble end) ในตัวของมันเอง การมองว่าระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นเฉพาะกรรมวิธีหรือ means จึงไม่ถูกต้อง ถึงแม้ว่า end คือผลประโยชน์จะตกต่อสังคมก็ตาม เพราะถ้าทำลายกระบวนการของความถูกต้องแม้จะส่งผลในทางบวกต่อสังคม แต่ถ้ามีผลกระทบในทางลบต่อระบบก็จะเป็นการทำลายเป้าหมายอันสูงส่งของระบบประชาธิปไตย อันเป็นสิ่ง

ที่ไม่เพียงปรารถนาอย่างยิ่ง ประชาธิปไตยจึงเป็นทั้งกรรมวิธี (means) และเป้าหมาย (end) ในตัวของมันเอง ทั้งสองส่วนนี้ต้องไปด้วยกัน

๘. ผู้ดำรงตำแหน่งบริหารระดับสูงทั้งในนิติบัญญัติ บริหาร และศาลรัฐธรรมนูญ จะต้องตระหนักว่า ตนเป็นผู้ซึ่งได้รับอาณัติจากประชาชน ดังนั้น ผลประโยชน์สูงสุดจะต้องเป็นผลประโยชน์ที่เอื้ออำนวย ต่อผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่ การกระทำอันใดขัดต่อผลประโยชน์ของประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของ อำนาจอธิปไตย การนั้นย่อมไม่ถูกต้อง นอกจากนั้นยังต้องมีความรู้สึกกว่าสิ่งที่ตนทำอยู่นั้นเป็นการประกอบ ภารกิจศักดิ์สิทธิ์ (sacred mission) หรือหน้าที่อันสูงส่ง (noblesse oblige) เพื่อประชาชน เพื่อชาติและ แผ่นดิน ๙. ผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งบริหารระดับสูงทั้งในนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ จำเป็นอย่างยิ่งต้องยึดถือหลัก จริยธรรมทางการเมือง รวมตลอดทั้งมารยาททางการเมือง โดยจะต้องกระทำหน้าที่อย่างซื่อสัตย์สุจริต คำนึงถึงผลดีผลเสียที่จะเกิดต่อประชาชน ชาติ และบ้านเมือง เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อส่วนรวม เพราะงาน การเมืองเป็นงานอาสาสมัครที่ได้รับมอบหมายจากประชาชน

๑๐. ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย การกระทำอันใดก็ตามต้องคำนึงถึงหลักการใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้ คือ ความถูกต้องตามกฎหมาย (legality) ความชอบธรรมทางการเมือง (legitimacy) ความถูกต้อง เหมาะสม (decency) ความน่าเชื่อถือ (credibility) ทั้งหลายทั้งปวงดังกล่าวจะทำให้งานที่รับผิดชอบอยู่นั้น ประสบความสำเร็จ การมุ่งเน้นไปที่ตัวบทกฎหมายตามลายลักษณ์อักษรแต่เพียงอย่างเดียวเป็นสิ่งที่ไม่พอเพียง การกระทำอันใดที่ไม่เหมาะสมแม้จะถูกต้องตามกฎหมายก็จะขาดความชอบธรรมทางการเมือง อันจะส่งผลถึง ความน่าเชื่อถือของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในที่สุด

๑๑. การบริหารบ้านเมืองจะต้องอิงหลักธรรมาภิบาล (good governance) ซึ่งได้แก่ ความชอบธรรม ทางการเมือง (legitimacy) ความโปร่งใส (transparency) การมีส่วนร่วมของประชาชน (participation) ความรับผิดชอบเปิดให้ไต่เบียด (accountability) และความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (efficiency and effectiveness) ซึ่งหมายถึงการกระทำนั้นต้องส่งผลในทางบวกทั้งในแง่ผลได้ (output) และผลลัพธ์ (outcome)

๑๒. ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารระดับสูง ซึ่งสามารถนำประเทศชาติและ สังคมไปสู่ความเจริญ หรือไปสู่ความเสียหายในด้านต่างๆ ทั้งในแง่การเมือง สังคม เศรษฐกิจ อุดมการณ์ ศรัทธาและความเชื่อในระบบ ฯลฯ ต้องเป็นบุคคลที่เปี่ยมไปด้วยคุณสมบัติอันได้แก่ การมีอุดมการณ์ทาง การเมือง (political ideology) การมีจริยธรรมทางการเมือง (political ethics) การมีความรู้ทางการเมือง (political knowledge) การมีประสาทสัมผัสทางการเมือง (political sense) และการเข้าใจอารมณ์ทาง การเมือง (political mood) ของประชาชนอย่างถูกต้อง นอกจากนั้นยังต้องบริหารประเทศโดยคำนึงถึงหลัก นิติธรรมและคุณสมบัติอื่นๆ ที่กล่าวมา ๑๓ ข้อเบื้องต้น เพื่อจะธำรงไว้ซึ่งความชอบธรรมที่จะดำรงตำแหน่ง บริหารและการใช้อำนาจรัฐ (moral authority) ผู้ใดก็ตามที่ขาดหลักการข้อที่ ๑๒ ดังกล่าวมานี้ย่อมจะเสีย ความชอบธรรมทางการเมืองในการดำรงตำแหน่งทางการเมือง

ซึ่งหากพิจารณาจากความหมายและหลักการจะเห็นได้ว่า ระบอบประชาธิปไตยไม่ใช่เรื่องการ เลือกตั้งแล้วยึดถือเอาผลการเลือกเพียงการเดียว แต่ยังมีองค์ประกอบอื่นเช่น ความมีสิทธิ เสรีภาพ ความ

เสมอภาพ การอยู่ในครรลองของหลักนิติธรรม และการแบ่งแยกอำนาจเพื่อถ่วงดุลและตรวจสอบได้ และอื่นๆ อีกหลายประการที่จะทำให้ระบอบประชาธิปไตยครบถ้วนสมบูรณ์ตามกระบวนการ

เผด็จการ¹¹

รูปแบบการปกครองที่มีอยู่รวมศูนย์อำนาจอยู่ที่คนคนเดียว หรือกลุ่มเดียว ใช้อำนาจบริหาร ตุลาการ นิติบัญญัติ แบบเบ็ดเสร็จ ปราศจากการถ่วงดุลอำนาจจากฝ่ายอื่น ประชาชนเป็นเครื่องมือของรัฐบาล ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง มีทัศนคติว่า อำนาจอธิปไตยต้องอยู่ภายใต้การบังคับใช้คนที่มีความสามารถเฉพาะบุคคล หรือกลุ่มบุคคลเท่านั้นควรจะเป็นผู้ปกครอง ประชาชนนอกนั้นควรอยู่ภายใต้การปกครอง โดยหลักการของความไม่เชื่อมั่นในศักยภาพ ความสามารถของมนุษย์ว่า จะเท่าเทียมกัน หรือปกครองกันเองได้ หากให้สิทธิเสรีภาพในการปกครองแก่ประชาชนแล้ว จะเกิดความสับสนวุ่นวาย และจะประสบความล้มเหลวในที่สุด

ความหมายของการปกครองระบอบเผด็จการ

นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ได้ให้ความหมายของการปกครองในระบอบเผด็จการไว้ดังนี้

จรรยา สุภาพ ได้ให้ความหมายของระบอบเผด็จการไว้ว่า “ระบอบเผด็จการมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองน้อยที่สุด หรือไม่มีเลย นอกจากนั้นระบอบเผด็จการยังมีลักษณะอีกหลายประการ เช่น ไม่ต้องการให้มีฝ่ายค้าน ต้องการให้มีการปฏิบัติตามอย่างเต็มที่ ถือว่าฝ่ายค้านเป็นศัตรู หรือเป็นอุปสรรคของชาติ ระบอบเผด็จการเน้นหลักประสิทธิภาพ จึงต้องมีกองกำลังเพื่อบังคับให้ประชาชนปฏิบัติตามคำสั่งอย่างเต็มที่ ถือว่าการปกครองโดยคนจำนวนมาก เป็นการปกครองที่อ่อนแอ แต่การปกครองโดยคนจำนวนน้อย หรือยี่งน้อยที่สุด ก็ยังมีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น ประชาชนเกิดมาเพื่อรัฐ ไม่ใช่รัฐเกิดมาเพื่อประชาชน ประชาชนเป็นเครื่องมือของรัฐ ประชาชนต้องดำเนินการทุกอย่างตามคำสั่งของรัฐ”

ทินพันธ์ นาคะตะ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ระบอบการเมืองแบบเผด็จการนั้นเป็นรูปแบบของการปกครองแบบหนึ่ง ที่ผู้นำมีอำนาจสูงสุดในการปกครอง มีอำนาจโดยไม่จำกัด และไม่ต้องรับผิดชอบตามกฎหมายใดๆต่อประชาชน เป็นการปกครองที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับประชาธิปไตย และเน้นเรื่องเคารพเชื่อฟังผู้นำมากกว่าการยึดมั่นในสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล การเปลี่ยนรัฐบาลจะกระทำได้โดยการปฏิวัติ รัฐประหาร การทำสงคราม การยินยอมมอบอำนาจให้ หรือโดยการตายของผู้นำเท่านั้น”

ประสาร ทองภักดี ได้ให้ความหมายไว้ว่า “รัฐบาลเผด็จการเชื่อว่า การปกครองที่ให้ผลดีนั้นรัฐบาลต้องถูกปกครองโดยพรรคการเมืองพรรคเดียว ซึ่งมีสมาชิกจำนวนน้อย แต่มีระเบียบวินัยดี เคารพนับถือหัวหน้าพรรคอย่างถวายหัว และหัวหน้าพรรคนี้ถือว่าสำคัญที่สุด เป็นผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจนโยบายของพรรคอย่างเด็ดขาด นโยบายของเขาก็คือนโยบายของรัฐ และจะถูกรังแกไม่ได้ จะมีการควบคุมความคิด (Thought Control) อย่างเข้มงวด โดยจะใช้วิธีฝึกอบรมล้างสมองให้เชื่อในลัทธินี้ (Indoctrination) และการใช้วิธีโฆษณาชวนเชื่อ และการใช้ตำรวจลับ ซึ่งบางทีเรียกว่า ตำรวจควบคุมความคิดเห็น (Thought Police) รัฐบาลรูปแบบนี้อยู่เหนือเอกชน เอกชนมีชีวิตอยู่เพื่อรัฐ การเคารพเชื่อฟังคำสั่งบังคับบัญชาซึ่งผ่านมาทาง

¹¹ รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, psiba.blogspot.com/2012/03/thml

หัวหน้าพรรคคนเดียวนั้น เป็นระเบียบวินัยที่ผู้ใดจะละเมิดไม่ได้ ยิ่งกว่านั้นรัฐบาลรูปแบบนี้ออกชนจะต้องเสียสละเพื่อความรุ่งโรจน์ของรัฐ ดังนั้นเพื่อให้เป็นไปตามความมุ่งหมายดังกล่าว รัฐบาลเผด็จการจึงใช้วิธีการรุนแรงและทารุณโหดร้ายในการปราบปรามฝ่ายตรงข้าม เพื่อควบคุมคนในรัฐให้อยู่ใต้บังคับบัญชาเหมือนฝูงแกะที่ต้องเดินไปทางที่ผู้เลี้ยงแกะต้อนให้เดินไป”

วรรณมา เจียมศรีพจน์ ได้ให้ความหมายว่า “ลัทธิเผด็จการ หมายถึงลัทธิที่ให้ความสำคัญกับอำนาจรัฐและผู้ปกครองเหนือกว่าเสรีภาพของบุคคล ถือประโยชน์ของรัฐมากกว่าเสรีภาพของบุคคล ถือว่าเกียรติภูมิของประเทศและอำนาจของชาติเหนือสิทธิเสรีภาพของประชาชน”

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า “การปกครองระบอบเผด็จการก็คือ การปกครองที่รวมศูนย์อำนาจอยู่ที่คนคนเดียว หรือกลุ่มเดียว เป็นการใช้อำนาจที่เด็ดขาดและรุนแรงโดยพลการ ปราศจากการควบคุมหรือเหนี่ยวรั้งจากอำนาจอื่นใด ลัทธิเสรีภาพของประชาชนถูกจำกัดและควบคุมโดยผู้นำที่มีอำนาจสูงสุด ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล”

ประเภทของเผด็จการ

การปกครองแบบเผด็จการแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑. เผด็จการอำนาจนิยม (Authoritarianism) เป็นการปกครองที่ผู้ปกครองมีความมุ่งหมายที่จะเข้าควบคุมกิจกรรมทางการเมือง แต่ยังยินยอมให้ประชาชนมีเสรีภาพทางสังคมและเศรษฐกิจได้ จึงสามารถดำเนินชีวิตส่วนตัวได้โดยอิสระ ประเทศที่ใช้ระบบเผด็จการอำนาจนิยม ไม่ปรารถนาที่จะเข้าควบคุมครอบครัวยุติธรรม การศึกษา ชมราและสมาคมต่างๆ ที่มีลักษณะทางสังคมโดยเฉพาะ แต่ต้องไม่ดำเนินการใดๆที่ขัดแย้งนโยบายทางการเมืองของรัฐ

ลักษณะบางประการของเผด็จการอำนาจนิยม

เผด็จการอำนาจนิยมยึดหลักสำคัญ คือ อำนาจทั้งหลายทั้งปวงในรัฐ จะต้องอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อยหรือคนกลุ่มเดียว เผด็จการอำนาจนิยมจึงมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. มีการรวมอำนาจ
๒. อำนาจรวมอยู่ในมือของคนกลุ่มเดียว ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย
๓. กลุ่มที่มีอำนาจจะเป็นรัฐบาล
๔. รัฐบาลไม่ต้องรับผิดชอบต่อผู้ใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่ต้องรับผิดชอบต่อประชาชน

๒. เผด็จการเบ็ดเสร็จนิยม (Totalitarianism) เป็นการปกครองที่ผู้ปกครองมีความมุ่งหมายที่จะเข้าควบคุมทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ประชาชนมีฐานะเป็นเพียงเครื่องมือของรัฐ เน้นความสำคัญของรัฐเหนือประชาชน โดยมีอำนาจและสิทธิเด็ดขาด ประชาชนมีหน้าที่ให้ความร่วมมือกับรัฐ เชื่อฟังรัฐเท่านั้น เผด็จการอำนาจนิยมเบ็ดเสร็จเน้นความสำคัญของผู้นำว่า เป็นผู้มีความสามารถ มีสติปัญญาอดเยี่ยม ซึ่งประชาชนต้องให้ความเคารพเชื่อฟังและกระทำตามที่ผู้นำปรารถนา แม้การใช้อำนาจนั้นจะใช้วิธีการรุนแรง ประชาชนต้องยอมรับว่า เป็นการถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อเสถียรภาพและความมั่นคงของรัฐ ระบอบนี้มีหัวใจสำคัญอยู่ที่การควบคุมการกระจายข้อมูลข่าวสารสู่สาธารณชนโดยรัฐบาล

ลักษณะบางประการของลัทธิเผด็จการเบ็ดเสร็จนิยม ซึ่งมีดังนี้

๑. เป็นการผูกขาดอำนาจทางการเมือง โดยคนกลุ่มเดียวหรือกลุ่มน้อย
๒. ผู้นำจะมีอำนาจสูงสุดในกลุ่มนั้น
๓. ผู้นำมักจะมีความเห็นเป็นของตนเอง โดยไม่ต้องฟังประชาชนทั้งสิ้น
๔. ผู้นำไม่ได้มาจากประชาชน แต่งตั้งตัวเองขึ้นมาทำการปกครองชาติด้วยกำลัง
๕. ผู้นำแต่ละคนมีความนิยมไม่เหมือนกัน
๖. ผู้นำแต่ละคนมักจะมีความต้องการที่ขัดต่อความต้องการของปวงชน คือ ผู้นำต้องการอำนาจ แต่ประชาชนต้องการเสรีภาพ
๗. ผู้นำจะวางแผนเกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชนทั้งปวง โดยไม่ให้ประชาชนมีเสรีภาพกำหนดการดำรงชีวิตได้เอง
๘. ระบบเผด็จการ เชื่อว่า ฐานะของรัฐอยู่เหนือชีวิตปวงชน

หลักการระบบการเมืองการปกครองแบบเผด็จการ

ระบบการเมืองการปกครองแบบเผด็จการมีหลักการสำคัญ พอสรุปได้ดังนี้

๑. ไม่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองประเทศ
๒. จำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชน เช่น จำกัดสิทธิเสรีภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม
๓. ไม่ยอมรับความเสมอภาคของประชาชน
๔. ถือเจตนาของผู้นำปกครองประเทศเป็นหลัก ต้องเชื่อฟังปฏิบัติตามผู้นำ
๕. ถือเอาความต้องการของผู้ปกครองประเทศเป็นสำคัญ ไม่ถือเอาเจตนาและความต้องการของประชาชน
๖. ยอมรับการนำและการปกครองโดยผู้นำ ผู้นำผู้ปกครองผูกขาดอำนาจตลอดไป เปลี่ยนแปลงโดยการสืบทอดอำนาจ
๗. ถือหลักการ นโยบาย และเหตุผลที่มีผู้นำกำหนด เป็นสิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสมที่สุด ไม่มีเหตุผลอื่นจะมาได้แย้งหรือคัดค้าน
๘. ยึดหลักการใช้กำลัง การบังคับ และความรุนแรงเพื่อรักษาอำนาจ
๙. ยึดหลักความมั่นคง ความเข้มแข็ง และความปลอดภัยของชาติ เป็นจุดหมายปลายทางสำคัญ
๑๐. ยกย่องอำนาจและความสำคัญของรัฐเหนือเสรีภาพของประชาชน
๑๑. ใช้หลักการรวมอำนาจ คือ มีการรวมอำนาจไว้ในส่วนกลางของประเทศ คือ ให้อำนาจอยู่ในมือของผู้นำ หรือกลุ่มผู้นำอย่างเต็มที่

หลักการดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นหลักการโดยรวมทั้งเผด็จการอำนาจนิยม และหลักการของเผด็จการเบ็ดเสร็จนิยม ซึ่งมีความเหมือนกันในเรื่องของการที่ผู้นำผู้ปกครองมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการบังคับใช้อำนาจบริหาร ตุลาการ และนิติบัญญัติ เพื่อประสิทธิภาพในการบังคับบัญชา เพื่อความเป็นเอกภาพของรัฐบาล ส่วนเรื่องจำกัดสิทธิเสรีภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม จะมีแต่เฉพาะเผด็จการเบ็ดเสร็จนิยมเท่านั้น

วัฒนธรรมหรือแบบวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมการเมืองแบบเผด็จการ ทฤษฎีพลกำลังเป็นรากฐานแนวคิดของระบอบการปกครองแบบเผด็จการ การมีอำนาจเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม อำนาจ คือ ธรรมสนับสนุนอำนาจรัฐ และเชื่อว่า มนุษย์ในสังคมขาดความสำนึกในทางการเมือง ไม่เข้าใจประโยชน์ของตัวเองและสังคม จึงต้องปล่อยให้เป็นที่หน้าทีของรัฐ ดังนั้นรัฐจึงไม่ปล่อยให้อำนาจไปตกอยู่ในมือของประชาชน รัฐจะต้องดูแลและปกป้องผลประโยชน์ของประชาชน โดยผ่านชนชั้นนำ ซึ่งมีความสามารถเหนือบุคคลธรรมดาทั้งด้านความรู้ สติปัญญา แบบการดำเนินชีวิตของบุคคลที่อยู่ในระบบการปกครองนี้ จึงมีบุคลิกภาพหรือการดำเนินชีวิตที่มีลักษณะยอมรับอะไรง่าย ๆ ไม่มีความคิดโต้แย้ง เพราะต้องการความมั่นคง กลัวการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

๑. นิยมนับถือตัวบุคคลมากกว่าหลักการและเหตุผล ชอบระบอบอาวูโส
๒. จะมอบความรับผิดชอบไว้ที่ผู้นำ
๓. นิยมในอำนาจเด็ดขาด
๔. ไม่ยอมรับความเสมอภาคตามกฎหมาย
๕. ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ เพราะกลัวผลของการเปลี่ยนแปลงจะทำให้เกิดความยุ่งยากไม่มั่นคง

๖. ถือว่า กิจกรรมของบ้านเมืองเป็นเรื่องของรัฐบาล ประชาชนไม่ควรเกี่ยวข้อง

จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมหรือแบบวิถีชีวิตของคนในสังคม จะสอดคล้องกับระบอบการปกครองแบบเผด็จการ จะมีผลให้เกิดการสนับสนุนรัฐบาล ระบบการปกครองให้ดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ระบบเผด็จการจะดำรงอยู่ได้ยาวนานแค่ไหน ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมทางการเมืองของคนในสังคมเอื้ออำนวยหรือไม่ หากทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิตของประชาชนเปลี่ยนไปในทางตรงกันข้าม ระบบเผด็จการจะอยู่ไม่ได้ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาอุปสรรคในการอยู่ร่วมกันระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ดังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

ประเทศไทย ประชาธิปไตย เผด็จการ

สำหรับประเทศไทยหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ จนถึงปี พ.ศ.๒๕๕๙ มีการก่อการรัฐประหารยึดอำนาจโดยฝ่ายทหารรวมทั้งสิ้น ๑๓ ครั้ง และกบฏจำนวน ๑๒ ครั้ง ซึ่งเมื่อคำนวณระยะเวลาที่มีการปกครองโดยฝ่ายที่ทำรัฐประหารมีมากกว่าการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเสียอีก จึงทำให้คนไทยส่วนใหญ่จะยึดมั่นในการปกครองที่ถือเอาตัวบุคคลเป็นหลัก โดยไม่ได้คำนึงถึงระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง ระบอบประชาธิปไตยของไทยจึงไม่มีการพัฒนาที่ซ้ำร้าย ระบบการศึกษาในประเทศก็ไม่ได้ปลูกฝังในเรื่องการรักษาชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และความรู้เรื่องระบอบประชาธิปไตย จึงทำให้คนรุ่นใหม่ขาดไร่ซึ่งศีลธรรมเชิดชูวัฒนธรรม เชิดชูคนเลวที่โกงบ้านโกงเมืองได้ ไม่เข้าใจในระบอบประชาธิปไตย เปรียบประดุจการเดินถอยหลังเข้าคลองที่ยังจมลึกลงทุกที

สาเหตุที่ระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยไม่พัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นเนื่องจาก

๑. การขาดระเบียบวินัยของประชาชน หากประชาชนมีระเบียบวินัยรู้จักเคารพสิทธิของบุคคลอื่น ซึ่งเป็นปฏิบัติตามระบอบประชาธิปไตยเบื้องต้น ก็จะทำให้ประชาชนเข้าใจถึงสิทธิของที่มีอยู่และเคารพสิทธิของ

บุคคลอื่นด้วย ซึ่งปัญหาการขาดระเบียบวินัยนี้เกิดขึ้นจากการขาดการปลูกฝังมาตั้งแต่เบื้องต้นจากสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และผู้รักษากฎหมายที่ปฏิบัติหน้าที่เป็นไปตามกฎหมายกำหนด

๒. ประชาชนขาดความรู้ขาดความเข้าใจในระบบประชาธิปไตย แม้ประเทศไทยจะมีนักวิชาการมากมาย แต่กลับไม่มีใครสนใจให้ความรู้ที่แท้จริงกับประชาชนเลย มีเพียงประเภทที่อยากดั่งอยากรวย ออกมาพูดและทำตัวเพื่อจะได้ออกหน้าสื่อสารมวลชน แล้วชักชวนให้ประชาชนปฏิบัติตัวตามแนวความคิดของตน ทำให้ประชาชนรับรู้แบบในระบบประชาธิปไตยที่ไขว่เขว

๓. การมีส่วนร่วมของประชาชนในทางการเมือง พรรคการเมืองในประเทศไทยส่วนใหญ่จะเป็นของนายทุนที่ลงมาเล่นการเมืองเพื่อหวังอำนาจและของตนหรือหมู่คณะ โดยที่ประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมในพรรคการเมือง ดังนั้น นักการเมืองในแต่ละพรรคจึงหวังแต่อำนาจและประโยชน์ของตนมากกว่าประโยชน์ของบ้านเมืองและประชาชน นอกจากนี้ บรรดานักการเมืองก็จะปลูกฝังให้ประชาชนยึดหลักการตามแนวความคิดของพรรคตนเพื่อบรรลุถึงอำนาจที่ตนแสวงหาโดยไม่สนใจสิ่งใดๆ ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในประเทศไทยในระยะสิบกว่าปีมานี้มีสาเหตุมาจากนักการเมืองแทบทั้งสิ้น

๔. ปัญหาทางเศรษฐกิจ ประชากรของประเทศไทยยังมีรายได้ต่ำ รายได้ไม่สมดุลกับรายจ่าย จึงทำให้เกิดการซื้อสิทธิขายเสียงได้ง่าย ประกอบกับสังคมไทยยังมีลักษณะเป็นสังคมระบบอุปถัมภ์ ดังนั้น เมื่อได้นักการเมืองที่ซื้อสิทธิขายเสียงไปแล้ว จะทำให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชันในรัฐบาลได้ง่าย ประเทศชาติจะไม่สามารถนำเงินงบประมาณได้ใช้จ่ายพัฒนาประเทศได้อย่างเต็มที่

๕. การยึดถือตัวบุคคลมากกว่าระบบ เนื่องจากระบบประชาธิปไตยในประเทศไทยไม่ต่อเนื่องนับแต่ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา การปกครองประเทศก็มักจะถูกปกครองโดยบุคคลบุคคลเดียวหรือหมู่คณะเนื่องจากการรัฐประหาร จึงทำให้ประชาชนจะยึดมั่นในตัวบุคคลมากกว่า แม้ว่าได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ที่ถูกกล่าวถึงกันว่า เป็นรัฐธรรมนูญที่มีประชาธิปไตยมากที่สุด การปกครองในยุคนั้นก็เป็นเผด็จการรูปแบบหนึ่งที่เรียกว่า ระบบเผด็จการรัฐสภา และผู้นำในยุคนั้นเพื่อแสวงหาอำนาจของตนได้ใช้วิธีการต่างๆ เพื่อผูกใจประชาชน เมื่อพ้นอำนาจและไปอยู่ต่างประเทศแล้วประชาชนก็ยังยึดมั่นในตัวเขามากกว่าระบบ และเมื่อเขาบอกแก่ประชาชนว่าต้องการให้เลือกใครขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีก็สามารถทำได้

ปัญหาการพัฒนาประชาธิปไตยที่ไม่เคยได้รับการเหลียวแลจึงถูกหมักหมมไว้ในประเทศมานาน จึงจำเป็นจะต้องได้รับการแก้ไข บุคคลที่สามารถเข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ได้ จะต้องเป็นบุคคลที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จและเด็ดขาดมีอำนาจอยู่ในมือและมีระยะเวลาพอสมควรที่จะแก้ไขปัญหานี้ นั่นย่อมหมายถึงบุคคลที่จะเข้าไขปัญหาจะต้องเป็น “เผด็จการ” ที่กระทำเพื่อประเทศชาติและประชาชน ไม่ใช่เพื่อตนหรือหมู่คณะจึงสามารถกระทำได้

การพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทยไม่ใช่สิ่งที่ไม่สามารถกระทำได้ เพียงจะต้องรับความร่วมมือจากบุคคลทุกฝ่ายทุกแขนงอาชีพไม่ใช่อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และจะต้องระยะเวลาในการพัฒนาเท่านั้น.

บรรณานุกรม

พรเศรษฐี วุฒิปัญญาอิสกุล,ดร.,การเมืองกับการปกครองของไทย
,nkr.mcu.ac.th/ebook/index.php/component/attachments/download/3.html
ประวัติการเมืองการปกครองไทย, สถาบันพระปกเกล้า www.senate.go.th/km/data/political.doc
การเมืองการปกครองสมัยสุโขทัย,<http://school.obec.go.th/sawananan/etheachear49/dang/all.ht>
การปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยา, guru.sanook.com
ระบบบริหารราชการไทย, <http://rdi.aru.ac.th>
วิทยากร เชียงกูร, รองศาสตราจารย์,หลักการของระบอบประชาธิปไตย
<https://witayakornclub.wordpress.com/2007/06/26/democratic/>
ลิขิต ธีรเวคิน,ศาสตราจารย์ ดร.,หลักประชาธิปไตย ๑๒ ประการ ที่นักการเมืองต้องเข้าใจและยึดถือ
,MGRONLINE,www.mgronline.com
รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์,psiba.blogspot.com/2012/03/thml